Norsk Lingvistisk Tidsskrift · Årgang 30 · 2012 139–148

Innledning

Janne Bondi Johannessen og *Joseph Salmons*

1 Bakgrunn

Dette spesialnummeret[1] om norsk språk i Amerika er, for redaktørene og et flertall av bidragsyterne, resultatet av en kort og intens forskningsperiode. Forhistorien er at den ene gjesteredaktøren (Johannessen) ledet et annet og stort forskningsprosjekt finansiert av Forskningsrådet, nemlig FRIHUM-prosjektet NorDiaSyn, som blant annet handlet om innsamling av og forskning i norske dialekter. På et tidspunkt fikk hun vite at det fantes en egen pott til benyttelse bare for forskere som allerede hadde et prosjekt, og at denne potten skulle brukes til bilateralt samarbeid med noen utvalgte land, blant annet USA. Da var ikke veien lang til å tenke på norsk språk i Amerika, det passet godt inn i et forskningsprosjekt som allerede dreide seg om geografisk variasjon.

Arbeidet med å lete etter en samarbeidspartner i USA var enkelt. De herværende gjesteredaktørene ønsker å takke professor Bert Vaux ved University of Cambridge for å ha satt oss i kontakt med hverandre. Universitet i Norge og University of Wisconsin – Madison (ved gjesteredaktørene og etter hvert deres studenter og kolleger både ved disse og andre universiteter) har hatt et usedvanlig fruktbart samarbeid siden slutten av 2009, noe som så langt har resultert i tre internasjonale workshoper i regi av University of Wisconsin – Madison (2010), Universitetet i Oslo (avholdt på Fefor, 2011) og Penn State University (2012), samt dette spesialnummeret av *NLT*.

Det bilaterale samarbeidet måtte nødvendigvis kreve et påfyll av språklige data. Fra før fantes noen av opptakene etter Didrik Arup Seip og Ernst W. Selmer fra 1930-tallet, Einar Haugen (1940-tallet) og Arnstein Hjelde (1980-tallet). I 2010 og 2011 ble det gjort tre feltarbeidsreiser i regi av den

ene gjesteredaktøren (Johannessen). Vi omtaler dette litt lenger ned.
En fin bonus av det nye bilaterale samarbeidet mellom Norge og USA er at flere land i Norden nå er interessert i å gjøre lignende ting. I Sverige har noen av våre kolleger fra forskernettverket ScanDiaSyn søkt om og fått penger til flere feltarbeidsreiser, og på Island søkes det for øyeblikket også om støtte til et prosjekt hvor islandsk i Amerika inngår. Det er mange forskningsspørsmål som er felles, men det er likevel forskjeller i både språkenes stilling på utvandringstidspunktet, og situasjonen innvandrerne kom i i det nye landet. Til sammen utgjør både den nye interessen blant våre nordiske kolleger og de forskningsspørsmålene som avtegnes i workshopene, at vi er sikre på at det også i fremtiden kommer til å bli mye interessant forskning rundt norsk og andre immigrantspråk i Amerika.

2 Om feltarbeidet i 2010–2011

I 2010 reiste Janne Bondi Johannessen og hennes vitenskapelige assistent Signe Laake til fem stater i Midtvesten og fikk gjort opptak med et trettitalls personer de hadde kommet i kontakt med noe tidligere via annonser i norskamerikanske tidsskrifter. I annonsene hadde vi understreket at vi var interessert i personer som hadde lært norsk hjemme i familien, og at innvandringen burde ha vært en del av den store bølgen som varte til cirka 1920. De fleste informantene var gamle, men heldigvis snakket de fleste flytende, og det var en svært spennende reise. I september samme år arrangerte vi så et feltarbeid hvor et titalls norske og amerikanske kolleger fikk muligheten til å treffe både gamle og nye informanter. I juni 2011 reiste Johannessen sammen med Arnstein Hjelde til Midtvesten igjen, og fikk gjort enda flere viktige opptak. Til sammen har vi i skrivende stund opptak fra seks stater: Illinois, Wisconsin, Iowa, Minnesota, Sør-Dakota og Nord-Dakota. Dette gir oss et interessant grunnlag for videre forskning. Mange av bidragsyterne i dette nummeret har vært med på en eller flere workshoper og nevnte feltarbeid. Til sammen resulterte disse reisene i nærmere 100 opptak av rundt 70 informanter. Disse opptakene er nå tilgjengelige ved Tekstlaboratoriet, UiO.

Feltarbeidet var spennende og førte oss ofte til nokså avsidesliggende gårder og småbyer. Det ble nemlig klart at det først og fremst var på slike steder at norsken var beholdt som et levende språk. Coon Valley og Westby i Wisconsin sto spesielt fram som et område hvor norsk språk og norsk kul-



En gjeng med språkforskere fra Norge og USA og informantene deres i Harmony, Minnesota.

tur fortsatt står sterkt. Her finnes Norskedalen museum med både bygninger fra nybyggertiden, norske kafeer, butikker og et aktivt folkemusikk- og håndverksmiljø. Her fant vi mange som snakket norsk så og si daglig. Sunburg i Minnesota er også et senter for norsk språk og miljø, med et kulturhus hvor folk møtes for å snakke norsk, og hvor det også tilbys norskundervisning. Spring Grove i Minnesota er likeledes en liten by hvor norsken står sterkt, med blant annet det nye Giants of the Earth Heritage Center, som tar vare på norske mat-, kultur- og festtradisjoner. Vi vil også nevne Blair (Wisconsin), Wanamingo (Minnesota) og Hatton (Nord-Dakota), som steder med mange norsktalende. Utover disse stedene var de norske gjerne mer spredt, og noen av informantene på disse stedene hadde ikke snakket norsk på mange år. Samtalene på norsk ble da gjerne mer famlende i begynnelsen, men de fleste kom godt inn i språket underveis. Enkelte hadde ikke snakket norsk siden foreldrene deres døde ti–femten år tidligere. Decorah (Iowa) har et flott folkemuseum, Vesterheim, men her var det kun enkelte igjen som snakket norsk.

Felles for alle informantene var at de syntes det var stor stas at vi kunne snakke sammen og forstå hverandre. Noen få hadde vært i Norge på besøk der forfedrene kom fra, men de fleste hadde enten ikke hatt økonomi til det, eller så hadde forfedrene kommet til Amerika for så lenge siden at alle bånd med gamlelandet var brutt, og de heller ikke visste helt hvor de var fra. For dem som ikke hadde snakket norsk på mange år, var det så rørende å få snakke språket igjen at tårene ikke var langt unna. Så godt som alle hadde kun snakket norsk til de begynte på skolen som sjuåringer. Mange slet da også på skolen de første årene, da plutselig alt skulle foregå på engelsk. Den amerikaniseringen som fant sted på den tiden, førte til at bare et par stykker hadde funnet det riktig å overføre språket til neste generasjon når den tiden kom at de giftet seg og fikk barn. Den alt overveiende delen av informantene våre var dermed i alderen 70–100 år.



Denne fine, rosemalte kaka ble vi servert i Blair, Wisconsin.

Noe som var påfallende for oss fra Norge, var at vi ikke kom langt med vår egen dialekt, og spesielt ikke med oslodialekten. Vi er jo ellers vant til at hovedstadsmålet er forståelig uansett dialektbakgrunn. Men i Midtvesten måtte vi snart legge om. Det er vanskelig å føre en samtale hvor man stiller spørsmål, når spørreord som *hva, hvordan, hvem, hvor, når* og *hvorfor* ikke blir forstått. Det gjaldt å legge om til *å, åssen, åkken, å hen, å tid, å for*, osv. Enkeltord som *slektning* måtte byttes ut med *skyldfolk*, og så måtte vi selvfølgelig huske at *mil* ikke var det samme som i Norge. De langt fleste hadde en variant av dalmålene på Østlandet. Vi måtte faktisk reise langt, til Sør-Dakota, for å finne noen med nordnorsk dialektbakgrunn. Vestnorsk var heller ikke gjengs. Vi strevde lenge med å finne noen med sognedialekt, som skulle ha vært særlig utbredt i Viroqua (som ble omtalt som Veråk av informantene våre), ikke langt fra Coon Valley. Til slutt fant vi en i Rushford, Minnesota. Visstnok hadde sogningene holdt seg for seg selv, da det for hundre år siden skulle ha vært liten gjensidig dialekt-

forståelse mellom dem og østlendingene. I Viroqua ble vi henvist til Skogdalen pleiehjem, men der var det ingen norsktalende igjen.



Archie Rundhaugen og Florence Holen under innspilling i Westby, Wisconsin.

Som det vil gå fram av dette spesialnummeret, er det mye interessant å hente når det gjelder norsk språk i Amerika. Det er viktig å utføre mer feltarbeid, men som det framgår her, haster det, for tiden er kritisk. Foreløpig er heldigvis mange av de norsktalende fortsatt friske og raske, men de er gamle.

Vi vil kort si litt om terminologi. På engelsk har det blitt vanlig å snakke om *heritage languages*, som typisk omfatter norsk i Amerika. Det dreier seg om språk som blir lært i hjemmet, og som er forskjellig fra majoritetens språk, med de ulike følgene dette kan få. Vi har valgt å lage et nytt ord: *nedarvingsspråk*. Ordet *arveord* er allerede i bruk i norsk, og betyr de ordene som har funnes i norsk siden urgermansk. *Arvespråk* gir da den samme assosiasjonen: språket som inneholder arveordene. Her skal altså fokuset heller være et minoritetsspråk lært i hjemmet, satt opp mot et majoritets-

språk som brukes i storsamfunnet. Man kan diskutere termen som brukes på studieobjektet i dette nummeret. Vi synes det må være valgfritt om man ønsker å kalle det *amerikanorsk*, *amerikansk norsk* eller *amerikansknorsk*, selv om førstnevnte er enklest å si, med få konsonantgrupper, og enklest å bøye i for eksempel bestemt form. Hvordan kongruerer ordet *Midtvesten*? Her ser vi også ulike strategier. Noen mener det er hankjønn, og velger å si *den øvre Midtvesten*. Andre har analogi til *det fjerne Østen* og *det ville Vesten*, og velger tilsvarende det.

3 Om artiklene

Med workshopene og feltarbeidet som er blitt arrangert de siste tre årene, visste vi at det fantes nok forskning til mange interessante artikler. I tillegg ønsket vi å inkludere mulige andre forskere som vi kanskje ikke kjente til. Vi hadde derfor en åpen utlysing som vi averterte bredt på nyhetslister og på *Norsk Lingvistisk Tidsskrifts* hjemmeside. På den måten fikk vi også et ekstra bidrag (om navn i det norske Amerika).

Selv om hovedfokuset i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* er lingvistiske problemstillinger, har vi fått plass til en litterær artikkel og en leksikografisk-kulturell analyse av en ordbok. Det vil gå klart fram for leserne at disse er like relevante som resten av artiklene i dette nummeret.

Med fokus på norsk språk i Amerika kan det kanskje vekke noe undring at vi har valgt å ta med to artikler om svensk i Amerika. Vi mener imidlertid at problemstillingene er så like de som gjelder norsk, at disse kun må ansees som berikende for helheten.

Et viktig punkt er, synes vi, at enda bidragene i dette spesialnummeret er spesielt rettet mot forhold som gjelder norsk og svensk, kan de også bedre forståelsen av ikke bare nordiske immigrantspråk i Amerika, men også av forhold som gjelder andre immigrantspråk. For eksempel har det etter hvert blitt populært med sanntidsstudier, altså studier av et gitt språk på ulike tidspunkter, i språkforskning generelt, men også i immigrantspråksforskning. Flere av artiklene i dette nummeret tar opp språksituasjonen i ulike epoker. De nordiske immigrantspråkene gir særlig gode muligheter for det, siden det finnes svært tidlige opptak – de første fra Midtvesten er fra 1930-tallet. De eldste, kjente opptakene fra tyske immigranter er til sammenligning ti år yngre. Vi må nevne Einar Haugen spesielt. Hans feltarbeid og forskning på norske immigrantspråk på 1940-tallet gjorde han til en ledende forsker

innen europeiske immigrantspråk. På samme måte håper vi artiklene i dette nummeret vil være viktige ikke bare for norsk og nordisk lingvistikk, men også for vår felles forståelse av innvandringen i Amerika.

At artiklene her er rotfestet i Haugen-tradisjonen, ser vi av at svært mange av dem tar utgangspunkt i nettopp hans verk. I noen tilfeller bekreftes Haugens analyser, mens i andre bringes diskusjonen videre i nye retninger. Uansett blir vi mint om det fantastiske grunnarbeidet som ble gjort for trekvart århundre siden. Men artiklene dekker også et vidt spekter av moderne forskningsretninger, fra minimalisme og språktilegningens betydning når det gjelder språkendring, til litterære og kulturelle analyser, samt fonologiske og leksikalske studier. Nyere forskning i koinéutvikling er også sentralt for flere av artiklene. Nedenfor bringer vi en kort omtale av hver enkelt. Vi har delt artiklene inn i to hovedbolker, og presenterer dem alfabetisk etter forfatter innenfor hver.

Sosiolingvistiske og historiske emner:

Ruth Vatvedt Fjeld redegjør for et forholdsvis oversett område av både leksikografien og utvandrerhistorien, nemlig ordbøkene som ble skrevet for å hjelpe innvandrerne til rette. Hun diskuterer en overraskende innholdsrik lommeordbok med hensyn til både generell informasjon og ordinventar.

Gunvor Flodell skriver om svensk språk i byen Misiones, Argentina. Her var det flere nordiske kolonier, og svensk språk blir fortsatt brukt i dag av etterkommerne etter innvandrere som kom på begynnelsen av 1900-tallet. Flodell diskuterer hvem som snakker det, og hvordan språket ser ut i dag.

Arnstein Hjelde presenterer en oversikt over norsken fra Coon Valley og Westby (Wisconsin) i løpet av 60 år. Han gir et klart og detaljert bilde av regional variasjon. Han kommer til at i dag finner vi koinédanning, fremfor alt på det fonologiske og morfologiske området, noe som samsvarer med nyere koineiseringsteori.

Janne Bondi Johannessen og *Signe Laake* undersøker kritisk to myter, nemlig at amerikanorsk er gammeldags norsk, og at amerikanorsk har blitt standardisert mot bokmål. Når det gjelder den første myten, er resultatene delt: amerikanorsk er grammatisk slett ikke arkaisk, men det finnes noen leksikalske arkaismer. Når det gjelder den andre myten, er resultatet klart negativt, idet det ikke finnes noen tendenser til standardisering mot bokmål.

Ingeborg Kongslien skriver om målblanding i skjønnlitterære tekster, både norske og svenske romaner. Mange eksempler viser integrerte lånord, som *creeken* og *plantade*, samt pragmatiske lån, som *hello, well, sørri*

('sorry'). Kongslien setter lingvistiske data inn i en kulturhistorisk kontekst, nemlig striden mellom Einar Haugen og Vilhelm Moberg: i hvilken grad er språket i den skjønnlitteraturen autentisk?

Arne Kruses artikkel tar for seg stedsnavn i Midtvesten i lys av postkolonial teori. Han argumenterer for at når det finnes relativt få norske stedsnavn på kartet i området, er det på grunn av nordmennenes underordnede stilling i det nye landet.

Ida Larsson, *Sofia Tingsell*, *Maia Andréasson*, *Benjamin Lyngfelt* og *Jenny Nilsson* sammenligner gammelt og nytt materiale med amerikasvensk. De bruker såkalte sanntidsdata — med intervjuer gjort det siste året i tillegg til intervjuer gjort for femti år siden. Her ser vi ny, amerikasvensk dialektdanning med tap av noen kjennetegn fra dialektene. Forfatterne gir oss et nyttig, komparativt, svensk perspektiv.

Strukturelle emner:

Brent Allen og *Joseph Salmons* undersøker i sin artikkel om amerikanorsk og norskamerikansk språk har trekk av det andre språket, spesielt når det gjelder stemte og ustemte lyder. De viser at undersøkelsen ble vanskeligere enn de hadde tenkt siden norsken i Norge faktisk viser seg å være fonetisk likere amerikansk engelsk enn det som hittil har vært sagt i litteraturen når det gjelder stemthet. Men de finner at norsk-amerikansk språk i dag har lavere grad av ustemt [s] for /z/ enn det som har vært rapportert tidligere, og altså er mindre påvirket av norsk.

Merete Anderssen og *Marit Westergaard* tilbyr en annen slags sammenligning, mellom ordstilling hos tospråklige barn i Norge og tospråklige voksne i USA som taler norsk som nedarvingsspråk. Temaet er possessivkonstruksjoner, og det finnes en uventet forskjell: norske barn foretrekker foranstilt possessiv, mens amerikanorsktalende foretrekker etterstilt possessiv.

Kristin Melum Eide og *Arnstein Hjelde* undersøker ordet 'spost', som de argumenterer for at er et innlånt modalt element. De setter dette lånet inn i en større sammenheng, og viser at det ikke er overraskende at et verbalt element lånes, men at det tvert imot er å vente ut fra de nyeste teoriene om lån av ulike diskursmarkører.

Janne Bondi Johannessen og *Signe Laake* viser i sin artikkel om dialekten i Midtvesten først at amerikanorsk syntaks er som syntaksen i norsk, ikke engelsk. Forfatterne behandler også variasjon, som flere andre bidragsytere, og ser nøyere på ordforrådet. De kommer til den konklusjonen

at norsk i Midtvesten på mange måter kan betraktes som én dialekt, særlig av leksikalske grunner.

Tor A. Åfarli undersøker i sin artikkel hvordan man kan løse et problem i generativ grammatikk, nemlig hvordan man teknisk kan redegjøre for at lånord fra engelsk ender opp med norsk bøying. Han tar for seg flere tidligere analyser som er foreslått for enspråklige forhold, viser hvordan de ikke kan takle slike hybridformer, og presenterer så en løsning som både er enkel og teoretisk holdbar: at det er syntaksen og ikke leksikonet som står for de grammatiske trekkene.

4 Fagfellelesing

Selv den beste artikkel blir mye bedre når skarpe fagfeller leser og kommenterer. Vi retter en stor takk til disse norske, svenske og finske lingvistene og litteratene, som har fått være anonyme med mindre spesielle forhold tilsa noe annet:

Elisabet Engdahl, Hans-Olav Enger, Pål Kristian Eriksen, Guro Fløgstad, Jan Terje Faarlund, Nina Gram Garmann, Madeleine Halmøy, Botolv Helleland, Kristian Emil Kristoffersen, Björn Lundquist, Helge Lødrup, Klaus Johan Myrvoll, Elisabeth Oxfeldt, Curt Rice, Helge Sandøy, Andreas Sveen, Kjell Johan Sæbø, Ellen Hellebostad Toft, Arne Torp, Sten-Olof Ullström, Øystein Alexander Vangsnes og Camilla Wide.

Alle artikler har blitt lest av minst to, oftest tre, fagkonsulenter, inkludert de herværende gjesteredaktørene. Mange av fagfellene har levert eksepsjonelt grundige og konstruktive kommentarer, og har slik bidratt til en gjennomgående høy kvalitet på bidragene.

Oslo og Madison 1. september 2012,

Janne Bondi Johannessen og Joseph Salmons.

Note

1. Vi vil gjerne takke de ordinære *NLT*-redaktørene Kristin Melum Eide og Tor A. Åfarli for ideen til dette spesialnummeret. Snarere enn en bok som må averteres og bekjentgjøres skikkelig for å få lesere, har et tidsskrift en fast leserkrets, hvorav noen forhåpentlig finner glede og nytte av artiklene. Vi tror vi kan nå flere på denne måten.